

บทที่ 3

บริบทชุมชนตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

ความหมาย ที่ตั้ง และอาณาเขต

คอกกระบือ หรือ ภาษา ท้องถิ่นเรียกว่า คอกควาย เป็นเขตพื้นที่ที่ตั้งอยู่ ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี การตั้งชื่อว่า “คอกกระบือ ” หรือ “คอกควาย ” ตามลักษณะ สัญลักษณ์ คือ กระบือ หรือ ควาย ที่เคยเลี้ยงไว้ประกอบอาชีพ และการสัญจรเดินทาง ในอดีต เพราะบริเวณนี้มีสภาพเป็นพื้นที่ ราบลุ่ม ทุ่งกว้าง ใกล้เชิงเขา มีภูเขารอบล้อม จึงมีแหล่งทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ บริเวณท้องทุ่งกว้างเต็มไปด้วยหญ้า

คำว่า “คอกกระบือ หรือ คอกควาย ” เป็นการตั้งชื่อสะท้อนนัยยะเชิงลักษณะของพื้นที่แห่งนี้ตามประวัติการบอกเล่า ผู้วิจัยได้แยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การสัญจรเดินทาง ของชาวบ้านบริเวณนี้ ไปยังชุมชนอื่น ๆ มีความลำบาก เช่น การทำกิจธุระ การเจ็บป่วย และการค้าขาย ชาวบ้านจึงนิยมเลี้ยง “ กระบือ หรือควาย ” ไว้เป็นพาหนะในการเดินทาง เรียกว่า “เกวียนควาย” โดยใช้ควาย 1 ตัวผูกติดกับเกวียนในการชักลาก ซึ่งหลายครอบครัวที่มีฐานะจะสร้างเกวียนไว้ ส่วนผู้ไม่มีเกวียนเป็นของตนเองจะได้อาศัยเดินทางไปด้วยกัน

ประเด็นที่สอง บริเวณแห่งนี้ ในอดีต เป็นเส้นทางการเดินทางระหว่าง หัวเมืองยะหริ่งกับ หัวเมืองสายบุรี ในการติดต่อค้าขาย ซึ่งชาวบ้านจากเมืองยะหริ่งนำสินค้าบรรทุกเกวียนไป ค้าขายยัง หัวเมืองสายบุรี และชาวเมืองสายบุรีนำสินค้า ไปค้าขายยัง หัวเมืองยะหริ่ง การเดินทางระหว่าง หัวเมืองทั้งสองต้อง ใช้เวลาหลายวัน กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้จะ กำหนดหมายการเดินทางให้มาถึงบริเวณ ทุ่งกว้างบริเวณนี้เป็นเวลาพลบค่ำจะได้พักผ่อน และ ทุ่งกว้างแห่งนี้เหมาะเป็นที่เลี้ยงควาย เพื่อจะได้เดินทางต่อไปยังจุดมุ่งหมาย จึงนิยมทำคอกควายไว้ป้องกันขโมยช่วงพักผ่อนเวลากลางคืน

ประเด็นที่สาม ชาวบ้านเลี้ยงควายไว้ใช้ประกอบอาชีพทำนา เช่น “เหยียบนา” และ “ไถนา” ลักษณะใช้ควายเหยียบนา นุสนธิ เจือจันท์ (2556 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ลักษณะพื้นที่นาบริเวณนี้มี 2 แบบ คือ พื้นที่นาลุ่ม มีน้ำขังตลอดปี กับ พื้นที่นาดอน การใช้ควาย “เหยียบนา” ใช้กับพื้นที่นาลุ่ม ใช้ควายประมาณ 10 ตัว หรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับลักษณะ ความกว้างและความยาวของพื้นที่นา วิธีการเหยียบนา คือ ปักหลักให้แน่นอยู่ตรงจุดศูนย์กลางของพื้นที่นาแล้วผูกเชือกควายแต่ละตัว ให้เชือกควายตัวแรกผูกอยู่กับเสาหลัก และผูกเชือกควายตัวอื่น ๆ ให้ยาวมากกว่าพอที่ควายเดินเวียนได้ จากนั้นเจ้าของพื้นที่ นาก็เดินจูงควายตัวหัวหน้าให้เดินเวียนวน รอบเสาหลัก ส่วน ควาย

ตัวอื่น ๆ จะเดินเวียนตามไปพร้อมกันจนกว่าพื้นที่นา จะกลายเป็น “เทือก” สำหรับการ ดำนา ส่วนพื้นที่นาดอน ใช้วิธีการไถและคราด ใช้ควาย 1 ตัวผูกติดกับคันไถ

ประเด็นที่สี่ เลี้ยงควายเพื่อการค้าขาย ชิม ตันต พงษ์ (2555 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า ในอดีตชาวบ้านทุกครัวเรือนเลี้ยงควายประมาณ 10 – 20 ตัว เลี้ยงแบบปล่อยตามทุ่ง นอกจากใช้เพื่ออาชีพทำนา คือ การไถนา, เหยียบนาแล้ว และเดินทางติดต่อกับเพื่อนบ้านแล้ว ยังเลี้ยงไว้เพื่อค้าขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ส่งไปขายยังประเทศมาเลเซีย ปัจจุบัน ชาวบ้านเลิกอาชีพเลี้ยงควาย ประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา มีเพียงร่องรอยรูปปั้นควายที่ตั้งเด่นตระหงายอยู่ด้านหลังพระอุโบสถของวัดมิ่งสาราม

ปัจจุบันตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานีมี 4 หมู่บ้าน คือ

หมู่ที่ 1 บ้านใหญ่ เหตุที่เรียกว่า “บ้านใหญ่” เพราะว่าการเริ่มต้นเรื่องราวตามประวัติศาสตร์ว่า นายลัง สังข์ประดิษฐ์และสมักรพรรคพวกได้ ล่องเรือมาตามริมคลองและได้เลือกขึ้นฝั่งเพื่อตั้งรกรากสร้างบ้านเรือนเป็นถิ่นอาศัย คือ บริเวณหมู่ที่ 1 บ้านใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องปกคิธรรมคาสำหรับผู้ที่เดิน มาสร้างถิ่นฐานอาศัยกลุ่มแรก ย่อมมีโอกาสได้เลือกทั้งสถานที่ที่เหมาะสมและเวลาในการจัดสร้างที่พักอาศัย จึงยอมใหญ่โตและมั่นคงกว่า ชุมชนอื่น ๆ ที่ขยายแยกออกไป ฉะนั้น จึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านหมู่ที่ 1 ว่า “บ้านใหญ่” มาตราบนานเท่าทุกวันนี้

หมู่ที่ 2 บ้านห้วนอน เดิมทีชาวบ้านนิยมพูดว่า “บ้านห้วนอนวัด” เนื่องจากภาษาถิ่นของคนคอกควาย จะเรียกทิศใต้ว่า “ทิศห้วนอน” และหมู่ที่ 2 หรือบ้านห้วนอน ในปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดมิ่งสาราม ซึ่งเป็นวัดประจำตำบลที่เป็นจุดศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีตหรืออีกนัยยะหนึ่ง ตามที่คนเฒ่าคนแก่เล่าขานสืบต่อกันมาว่า นายลังและพรรคพวกได้ตั้งรกรากบ้านเรือนเป็นแหล่งแรก จึงได้ชื่อว่า บ้านใหญ่หรือหมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2174 ชาวบ้านได้ร่วมใจกันสร้างวัดประจำตำบลขึ้น คือ วัดมิ่งสาราม ซึ่ง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของบ้านใหญ่ ฉะนั้นเครื่องญาติที่ไปตั้งรกรากอยู่ทางทิศใต้ของวัด ชาวบ้านคอกควายทั่ว ๆ ไป เรียกว่า บ้านห้วนอน เนื่องจากคติของชาวพุทธให้ความเคารพในศาสนาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าในยามพักผ่อนหรือนอนหลับก็ตาม ชาวบ้านจะต้องหันหัว (ศีรษะ) ไปทางวัด บ้านเรือนที่แยกขยายออกไปทางทิศใต้ของวัด เลยถูกเรียกขานว่า “บ้านที่หันห้วนอน” หรือ บ้านห้วนอน ในปัจจุบันนั่นเอง

นอกจากนั้น บ้านใหญ่ หรือ หมู่ที่ 1 ชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ยังเรียกขานกันว่า “บ้านปละดิน” นั้นหมายถึง ทิศเหนือ เมื่อยึดถือวัดเป็นจุดศูนย์กลาง บ้านใหญ่ก็ย่อมเป็นหมู่บ้านที่ต้องหันดิน (เท้า) ทั้งในเวลาพักผ่อนหรือนอนหลับ เช่นเดียวกับกรณีของบ้านห้วนอน

หมู่ที่ 3 บ้านปากช่อง ตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศ เนื่องจากเส้นทาง ติดต่อกับตำบลพ่อมิ่งจะมีช่องเขาใช้เป็นเส้นทางเดินเท้าระหว่างเขามะรวดกับเขาหนอบัว ซึ่ง จะมีช่องเขาที่เป็นเส้นทางเดินทางไปสู่ตำบลพ่อมิ่งได้ ชาวบ้านเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านปากช่องเขา” หรือ “บ้านปากช่อง” ในปัจจุบัน

หมู่ที่ 4 บ้านมะรวด ประวัติความเป็นของหมู่บ้านนี้ ไม่สามารถสืบหารายละเอียดได้ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นตามเขตแบ่งการปกครอง ขึ้นมาภายหลัง ทราบเพียงว่า สมัยก่อนบ้านมะรวดเป็นสถานที่ฝึกม้า โดยใช้คำว่า “ม้ารวน ๆ” ตอนหลังได้เพี้ยนมาเป็น มะรวด ดังเช่นปัจจุบัน

ส่วนอาณาเขตติดต่อกับชุมชนอื่นในอดีตนั้น ตำบล คอกกระบือ เปรียบเหมือนกับชุมชนที่อยู่ท่ามกลางหุบเขา เขตพื้นที่ตั้งอยู่ปลายแดน ของเมืองยะหริ่ง ในสมัยการปกครองเจ็ดหัวเมือง ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรการคมนาคมค้าขายทางเกวียนและทางเรือระหว่างหัวเมืองยะหริ่งกับหัวเมืองสาบบุรี จึง เป็นศูนย์กลางในการหยุดพักแรมของเหล่าพ่อ อควา นักเดินทาง และเจ้าเมือง กลาย เป็นที่รู้จักของนักเดินทาง ส่วนพาหนะการเดินทาง ทางในอดีตมีเพียงเกวียน เรือ และการเดินทางเท้า แม้ปัจจุบันถนนหนทางมีความเจริญ แต่ยังไม่มียรถประจำทางวิ่งผ่าน จึงต้องใช้รถส่วนตัว โดยอาณาเขตติดต่อกับทิศต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านกลาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลท่าน้ำ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านนอก และตำบลดอน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลพ้อมิ่ง

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของประชาชนยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเพียงสันนิษฐาน จากการ สัมภาษณ์ พอสรุปความได้ว่า กลุ่มชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยบริเวณนี้ เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย โดยมีลูกหลานสืบทอดและ กระจายการตั้งหลักแหล่งจนถึงปัจจุบัน มีอยู่ 3 กลุ่ม คือ

ชาวไทยพุทธ ซึ่งเป็นชนกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ “ชุมชนชาวไทยพุทธ ที่นี้ อยู่มาตั้งแต่ บรรพบุรุษแล้ว เป็นบ้านเกิดเมืองนอน แม้สถานการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้น ในปัจจุบัน คนเฒ่าคนแก่ ไม่คิดจะย้าย ไปอยู่พื้นที่อื่น ๆ แม้ลูกหลาน ออกไปตั้งถิ่นฐานต่างถิ่นต่างแดนใน จังหวัดอื่น ๆ แต่ช่วงเทศกาลเดือน 5 ต้องกลับมา ประกอบพิธีกรรมอาบน้ำบัวและชักพระเดือนห้า ” ชัม ตันทพงษ์ (2555 : สัมภาษณ์)

จากการบอกเล่า ของคนในชุมชน ได้สะท้อนกลุ่มชน ชาวไทยพุทธ ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นี้ เป็นชุมชนแรก แต่ไม่อาจบอกได้ว่าเดินทางมาจากไหน เพียงสันนิษฐานว่าบรรพบุรุษ ที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มีหลายประเด็นซึ่งผู้วิจัยพอสรุปได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง จากประวัติศาสตร์ชุมชน ได้บอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า เมื่อประมาณ 600 ปีเศษ สมัยกรุงสุโขทัยกำลังรุ่งเรือง ได้แผ่อณาจักรอย่างกว้างขวางและได้ติดต่อค้าขายสินค้าไปยังดินแดนต่าง ๆ โดยใช้เรือเป็นยานพาหนะในการเดินทาง ครั้งนั้น มีนายทหารของกรุงสุโขทัยผู้หนึ่ง ชื่อ “นายลัง” ผู้ควบคุมสินค้าเพื่อเดินทางไปค้าขายยังเมืองจีน ช่วงเวลาเรือแล่นมาถึงบริเวณปลาย

แหลมมลายู ได้เกิดมรสุมพายุ ทำให้เกิดคลื่นสูงและลมพัดอย่างแรง ขบวนเรือหลายลำไม่สามารถ
ต้านได้ ต้องจมลงในท้องทะเล นายล้งจึงตัดสินใจสั่งการให้เรือที่เหลือทุกลำลัดใบลงและขนสินค้า
ทั้งหมดในเรือทิ้งลงทะเล ปล่อยให้เรือลอยน้ำไปตามคลื่นลม เรือของนายล้งและเรือของบริษัท
ส่วนหนึ่งมาเกยฝั่ง ณ บริเวณหาดปะนาเระ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน

หลังจากเรือเกยชายฝั่งแล้ว นายล้งและพรรคพวกต้องพักอาศัยอยู่ชั่วคราว เพราะไม่สามารถ
เดินทางต่อไปยังเมืองจีน และยังไม่มีรู้จะเดินทางกลับสู่โซทัยได้อย่างไร เมื่อเวลาผ่านไป นายล้งและ
พรรคพวกคิดแล้วว่า จะไม่มีโอกาสเดินทางกลับไปยังกรุงสุโขทัย จึงตัดสินใจเดินทางแสวงหาพื้นที่
ที่ทำเลเหมาะสม¹ เพื่อตั้งรกรากถิ่นฐานอาศัย โดยอาศัยเรือลำเล็กลำเลียงผู้คนมาตาม ลำคลองท่าข้าม
จนถึงบริเวณลำคลองต้นเงินไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ จึงตัดสินใจอาศัยผืนแผ่นดินบริเวณนั้น
เป็นที่ตั้งถิ่นฐาน โดย ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านใหญ่” ต่อมาก็ได้ขยายบ้านเรือนออกไปเรื่อย ๆ เพื่อ
ติดต่อกับหมู่บ้านข้างเคียง โดยอาศัย “กระบือ หรือ ควาย” เป็นพาหนะในการเดินทาง

“บ้านใหญ่” นับว่าเป็นจุดศูนย์กลางในการคมนาคมของหมู่บ้านบริเวณนั้น เพราะชาวบ้าน
ที่เดินทางไปติดต่อกับหมู่บ้านอื่น เมื่อเดินทางมาถึงจุดบริเวณ “บ้านใหญ่” จะเป็นช่วงเวลาพลบค่ำ
พอดี จึงต้องแวะพักผ่อน และจะนำพาหนะคือ “กระบือ” มาผูกไว้รวมกัน ในคอก ชาวบ้านเล่าว่า
คอกกระบือทำด้วยไม้ ไม้ล้อมรอบเพื่อ ป้องกันขโมยไว้บริเวณจุดพัก เพราะชาวบ้าน มีหลากหลาย
กลุ่มที่ได้เดินทางมาหยุดพักนอนค้างแรม ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “บ้านคอกกระบือ”
หรือ “บ้านคอกควาย” และในปัจจุบันก็คือ ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

ส่วน นายล้ง และพรรคพวก ที่ได้ล่องเรือมาซึ่งฝั่งบริเวณอำเภอปะนาเระ ซึ่งต่อมาได้
เรียกชื่อบริเวณที่เรือขึ้นฝั่งว่า “บ้านสำเภา” มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ นอกจากนั้น ชาวบ้านเล่าว่า
พรรคพวกของ นายล้ง บางส่วนล่องเรือไปขึ้นฝั่งถึง รัศุกันตันในประเทศมาเลเซีย และทางต่อ นได้
ของจังหวัดนราธิวาส เมื่อขึ้นฝั่งแล้วก็เอาใบเรือออกตากแดดบริเวณนั้น จึงเรียกชื่อว่า “ตากใบ” อยู่
ตราบเท่าทุกวันนี้ (วารสาร อบต. คอกกระบือ : 2548)

ประเด็นที่สอง คือ บรรพบุรุษรุ่นแรกที่เข้ามาตั้งรกราก คือ เหล่านายทหาร ของกองทัพจาก
สุโขทัย ที่เดินทางมา กับกองทัพในยุคล่าอาณานิคม จึง ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลคอกกระบือ จาก
ประวัติการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาเกี่ยวกับเรื่องกองกำลังทหารที่เดินทางมาจาก กรุงสุโขทัยเพื่อทำศึก
สงคราม ช่วงระหว่างการเดินทาง บังเอิญช้างศึกได้หลุดหนีออกมา จึงมี นายทหารกลุ่มหนึ่งถูกมอบ
หน้าที่ให้ออกเดินทางเพื่อติดตามหาช้าง ตามเส้นทางที่ปรากฏร่องรอยช้างเรื่อยมา เช่น รอยเท้า และ
หินที่ช้างไ้ชั่งวงเงาะลงไป ทำให้กลุ่ม นายทหารมีความหวังในการติดตามต่อไป จึงได้ แยกออกเป็น
สองกลุ่ม กลุ่มหนึ่ง มุ่งหน้าตามช้าง ไปสู่เส้นทาง อำเภอพิเทน อำเภอทุ่งยางแดง อีกกลุ่มหนึ่งแยกมา

¹ จากการตั้งข้อสังเกต การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวพุทธ จะต้องเดินทางมุ่งหน้าไปสู่ภูเขา ซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วย
ทรัพยากรธรรมชาติในการทำเกษตรกรรม การหลบภัยจากอันตราย และมีสิ่งศักดิ์อยู่ประจำภูเขาที่คอยช่วยเหลือให้การ
ดำเนินชีวิตไปสู่ความอยู่รอดปลอดภัย

ทางอำเภอสาขบุรี อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี และเลยไปถึงอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส แต่ไม่สามารถตามหาช่างศึกเจอได้ กลุ่มนายทหารจึงไม่กล้ากลับไปยังกองทัพ เพราะตามหาช่างศึกที่หายไประยะไม่ได้จะถูกประหารชีวิต บางกลุ่ม ไม่มีเรี่ยวแรงในการติดตามยอมหยุดตั้งหลักแหล่งตามเส้นทางที่ตามช่างตั้งแต่ อำเภอสาขบุรี อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี และอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ทำให้ภาษาพูดของบรรพบุรุษที่เป็นนายทหารติดตามช่างศึกมีสำเนียงคล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นหลักฐานที่บ่งบอกบรรพบุรุษจากเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับ นายทหารติดตามช่างศึก คือ ศาลาพ่อทวดหมื่น กับศาลาพ่อ ทวดจอม หมื่นกับจอม คือตำแหน่ง ขนายทหารในสมัยนั้น ซึ่งยังมีลูกหลาน ได้สืบวงศ์สกุลมาจนถึงปัจจุ บัน คือ ฌรงค์พิทักษ์ ตั้งอยู่ที่ หมู่บ้าน กะลาพ้อ อำเภอสาขบุรี จังหวัดปัตตานี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ลูกหลานนิมนต์พระ สงฆ์มาทำบุญสวด ครอบทุกปี ดังนั้น ชาวบ้านตั้งแต่ตำบลทุ่งค ลำ ตำบลแป้น อำเภอสาขบุรี ตำบลควน ตำบลดอน และตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ตลอดไปถึง อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส จะมีลักษณะนิสัย ภาษา และวิถีความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน จากการสังเกตภาษาที่พูดจะคล้ายคลึงกับ ภาษาไทยกลางมาก คือ พูดนี้มันวลไม่ค่อยเพี้ยน (สุพิไล ฝันมะโร, 2552 : สัมภาษณ์)

ประเด็นที่สาม คือ เหล่าทหารเดินทางมากับกองทัพของกรุงสุโขทัย มายังบริเวณดินแดนแหลมมลายู และการเดินทางด้วยกองทัพสมัย นั้น มีการตั้งฐานทัพและเคลื่อนทัพจากสถานที่หนึ่ง ไปยังอีกสถานที่หนึ่งต้องใช้เวลาและหยุดพักแรมตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อวางแผน การรบ การตั้งถิ่นฐานของเหล่านายทหาร จึงเกิดขึ้นอยู่ทั่วไปบริเวณ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้แต่บรรพบุรุษคนแรกเดินทางมาตั้งรกรากและชาวบ้านบริเวณนี้เชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของบรรพบุรุษ คือ นายลี้ สังก์ประดิษฐ์ ซึ่งเป็นชื่อที่ชาวบ้านได้สมมติขึ้นมา จึงปั้นรูปจาก จินตนาทั้งรูปร่างและหน้าตาของ นายลี้ สังก์ประดิษฐ์ ในเครื่องแบบทหาร ไว้หน้าวัดมิ่งสาราม ซึ่งลูกหลานของนายลี้ คือผู้สืบทอดนามสกุล อาจณรงค์ จึงเป็นสิ่งบ่งบอกได้ว่า เรื่องราวการเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมามีเค้าโครงเรื่องที่เป็นจริง

ประเด็นที่สี่ นุสนธิ เจือจันทร์ (2556 : สัมภาษณ์) ได้ตั้งข้อสังเกตจากประสบการณ์ว่า บรรพบุรุษบริเวณนี้น่าจะมาจากภาคตะวันออกเฉียงของไทย คือ จังหวัดระยอง จันทบุรี ด้วยสำเนียงพูดคล้ายคลึงกัน จากประสบการณ์ของตนเองที่มีเพื่อนชาวจังหวัดระยอง เมื่อพบเจอกันต่างทดลองพูดภาษาถิ่นของตนเองด้วยกัน ซึ่ง สามารถฟังและสื่อสาร ได้ตอบกันอย่างเข้าใจ และอีกเหตุผลหนึ่ง จังหวัดระยอง อยู่ติดกับชายทะเล ผู้คนจะต้องสัญจรทางเรือสำเภาไปสู่ดินแดนอื่น ๆ เพื่อการค้าขาย เมื่อเกิด ทรูมกลางท้องทะเล เรือจะถูกพัดเข้ามาสู่ดินแดนแหลมมลายูตาม ทิศทางลมพายุกลางมหาสมุทร

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวพุทธบริเวณ นี้ แม้มีหลายเหตุผล แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อในคำบอกเล่าเกี่ยวกับบรรพบุรุษซึ่งเป็นทหารมาจากสุโขทัยว่าเป็นบรรพบุรุษรุ่นแรกที่เดินทางมาตั้งรกรากบริเวณนี้ ส่วนเหตุผลข้ออื่น ๆ เป็นเรื่องบอกเล่า โดย

เชื่อมโยงกับความเชื่อของชาวพุทธบริเวณนี้ ที่พยายามหาเหตุผลและข้อคิดเห็นถึง บรรพบุรุษต้นกำเนิดจากประสบการณ์ (จอมขวัญ สุวรรณรัตน์, 2547 : 2) ได้วิเคราะห์จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวไทยพุทธในพื้นที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้แยกออกได้สองส่วน คือ ชาวไทยพุทธดั้งเดิม กับ ชาวไทยพุทธอพยพเข้ามาภายหลังในการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือ กลุ่มชาวไทยพุทธดั้งเดิม ยกตัวอย่างกลุ่ม ชาวไทยพุทธที่อาศัยในเขตอำเภอปะนาเระ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี และอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส กลุ่มหลักเป็นชาวไทยพุทธดั้งเดิมที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ในวัฒนธรรมศรีวิชัยมาก่อน ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชและสงขลาเพื่ออิทธิพลเข้ามาราวปี ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ชาวไทยพุทธกลุ่มนี้จึงหันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน

ชุมชนชาวจีน เป็นกลุ่มชนที่สอง ที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณเชิงเขายอดแหลม เพื่อประกอบอาชีพทำเหมืองแร่ ซึ่งเป็นอาชีพที่ ถนัดของชาวจีน เพราะชนพื้นเมืองดั้งเดิมไม่สามารถประกอบอาชีพแบบนี้ได้ ชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยจนกระทั่งมีบุตรหลานแต่งงานเข้ามา มาชาติพันธุ์กับชาวไทยพุทธ ดังนั้น วิถีชีวิตมีลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรม เมื่ออาชีพเหมือนแร่ดีบุกขบเซาลง ชาวจีนได้ขยายตัวออกไปหาที่ตั้งถิ่นฐานในการประกอบอาชีพการทำเหมืองแร่ยังพื้นที่อื่น ส่วนชาวจีน ที่ได้แต่งงานกับคนในพื้นที่ยังตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้อย่างถาวร มีหลายครอบครัวที่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ยังคงดำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมเอาไว้ เช่น เทศกาลตรุษจีน ไหว้บรรพบุรุษ เป็นต้น ชิม ตันทงพงษ์ (2555 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ชาวจีนเข้ามาอาศัยบริเวณนี้ จะมีวัฒนธรรมการค้าขาย และการประกอบอาชีพสูงกว่าคนในพื้นที่ จะเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อฐานวัตถุดิบ ในชุมชน เพื่อนำไปขายต่อยังตลาดย่านชุมชนอื่น เช่น มะพร้าวและข้าวสาร เป็นต้น”

ชุมชนมุสลิม เป็นกลุ่มชนที่ได้เดินทางมาจากเกาะปีนัง ประเทศมาเลเซีย เข้ามาตั้งรกรากบริเวณใกล้พื้นที่ การตั้งถิ่นฐานของชาวจีน คือ บริเวณเชิงเขาแหลม ชาวมุสลิม มีเพียงไม่กี่หลังคาเรือน โดยชุมชนมุสลิมมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวหลายคน การขยายตัวจึงมีมากขึ้นตามลำดับ เมื่อชาวจีนได้ย้ายออกจากพื้นที่เพื่อประกอบอาชีพการทำเหมืองแร่ ปัจจุบันทำให้พื้นที่บริเวณนี้ มีชาวไทยมุสลิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ปะปนกับชาวพุทธบริเวณหมู่ที่ 4 บ้านมะรวด

นอกจากนี้ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นได้นำเชลยศึก สงครามจากที่อื่น เข้ามาอาศัยเพื่อช่วยทำงานให้กับทหารญี่ปุ่น ชาวบ้านเรียกว่า “พวกเทศกะลิงดำ” หรือ “พวกนิโกร” มีลักษณะผิวดำ เจาะจมูก พอสสงครามสงบลง กลุ่มชนพวกนี้ ไม่รู้จะไปไหนเที่ยวขอข้าวสาร ขอบอาหารชาวบ้านกินไปแต่ละ ะมือ เพราะไม่สามารถประกอบอาชีพเองได้ แต่ไม่นานได้ ย้ายออกจากพื้นที่บริเวณนี้

ลักษณะภูมิประเทศและการคมนาคม

พื้นที่ตำบลคอกกระบือ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขาแล้วลาดลงมาสู่พื้นที่ราบลุ่ม มีภูเขาโอบล้อมอยู่ทางด้านทิศตะวันออก การปลูกสร้างบ้านเรือนตั้งแต่บรรพบุรุษนิยมตั้งถิ่นฐานตามบริเวณเชิงเขา เมื่อบุตรหลานแต่ละครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่อาศัยมาสู่พื้นที่ราบ ในอดีตประชากรประกอบอาชีพทำนา สวนมะพร้าว และเลี้ยงควายเพื่อใช้งาน การสัญจรระหว่างการเดินทางเพื่อกิจธุระ และการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากับชุมชนอื่นๆ ด้วยสภาพพื้นที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา มีภูเขาโอบล้อม จึงอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น ๆ

แต่ในอดีตชุมชนบริเวณนี้เคยใช้เป็นเส้นทางเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างหัวเมืองยะหริ่งกับหัวเมืองสาบบุรี มีกองคาราวานพ่อค้า ใช้การเดินทางด้วยเกวียนเพื่อนำสินค้าไปค้าขายระหว่างหัวเมือง และช่วงฤดูฝน พ่อค้าใช้เรือในการขนส่งสินค้าระหว่างหัวเมือง ชาวบ้านเรียกว่า “หัวท่า” จะเป็นเส้นทางสิ้นสุดการเดินทางเรือ จึงเป็นท่าเทียบเรือทั้งของพ่อค้าและคนในชุมชน เพราะเส้นทางน้ำแห่งนี้มีคลองเชื่อมต่อออกไปสู่คลองยะหริ่ง แม้ชุมชนตำบลคอกกระบือ เป็นดินแดนอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น ๆ แต่เป็นเส้นทางสัญจรระหว่างหัวเมืองยะหริ่งกับหัวเมืองสาบบุรี จึงมีผู้คนหลากหลายที่ต้องใช้เส้นทางสัญจร ในอดีตการเดินทางสัญจรค่อนข้างมีความลำบาก พอสรุปวิธีการสัญจรแต่ละช่วงของฤดูกาลได้ อาทิเช่น

เกวียน คือ พาหนะสัญจรการเดินทางในอดีตที่มีความสำคัญต่อชุมชนแห่งนี้ ใช้เดินทางในช่วงฤดูร้อน ลักษณะของเกวียนใช้ควายหนึ่งตัวลาก ซึ่งครอบครัวที่มีฐานะนิยมสร้างเกวียนไว้ใช้สัญจรเดินทางเพื่อซื้อสินค้าสำหรับอุปโภค บริโภค กับชุมชนอื่น ๆ นอกจากนั้นเกวียนยังใช้ประโยชน์ในด้านอาชีพ เช่น การลากไม้ และขนส่งสินค้าในชุมชน เช่น มะพร้าวและข้าวสาร ไปขายยังบริเวณตลาดนัด ปาล์ม ตลาดนัดโต๊ะเตี๊ยะ การเดินทางแต่ละครั้ง นิยมไปพร้อมกันหลาย ๆ เกวียน ส่วนครอบครัวที่ไม่มีเกวียนจะฝากซื้อสิ่งของที่จำเป็นสำหรับใช้ในครัวเรือน นอกจากนั้นชุมชนแห่งนี้เคยเป็นเส้นทางเดินทางของกองคาราวานพ่อค้าจากหัวเมืองยะหริ่งและพ่อค้าจากหัวเมืองสาบบุรี ที่นิยมนำสินค้าที่มีชื่อเสียงแต่ละหัวเมืองค้าขายด้วยกัน ต้องเดินทางผ่านเส้นทางบริเวณนี้ และเจ้าเมืองสาบบุรีและเจ้าเมืองยะหริ่งพร้อมด้วยข้าราชการ นิยมเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อสร้างสัมพันธไมตรี นิยมหยุดแวะพักผ่อนบริเวณนี้ ก่อนเดินทางต่อไปยังจุดหมายปลายทาง ชุมชนแห่งนี้ในอดีตแม้จะอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น ๆ แต่อยู่ใกล้เชิงเขา จึงเป็นเส้นทางสัญจรที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ

เรือเฟี้ยว คือ เรือพายสำหรับพายแข่งขันหรือพายลาก “เรือพระ” ทางน้ำ ต้องขุดแต่งเรือแต่ละลำ มีลักษณะรูปร่างยาวแบนเพียวลม เพื่อให้พายได้เร็วที่สุด จึงเรียกเรือลักษณะนี้ว่า “เรือเฟี้ยว” ซึ่งเป็นเรือขุดทำจากไม้ทั้งต้น การสร้างเรือเฟี้ยวต้องพิถีพิถันตั้งแต่เลือกไม้ มีการขนสรวงบูชาขอมา และเชิญวิญญาณนางไม้หรือแม่ย่านางให้คอยตามเอื้อเพื่อเกื้อกูลรวมทั้งเลือกวันโค่น วันขุด และวันนำเรือลงน้ำ (สุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542 :6639) เป็นพาหนะที่นิยมใช้ทั่วไป

เช่นเดียวกับวัดมิ่งหาราม ตำบลคอกกระบือ ดังที่ นุสนธิ์ เชื้อจันทน์ (2556 :สัมภาษณ์) กล่าวว่า “เรือเพรียว” คือ พาหนะที่ใช้สัญจรเดินทางในอดีตอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนแห่งนี้ นิยมใช้เดินทางในช่วงฤดูฝน เพราะ การสัญจรทางบกด้วยเกวียนมีความลำบาก และบางปี น้ำท่วมสูงไม่สามารถใช้เกวียนในการเดินทางสัญจร ชาวบ้านช่วยกันสร้างเรือเพรียวไว้ที่วัด เปรียบเหมือนเรือสาธณะประโยชน์ วัดที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลหรือใกล้แม่น้ำลำคลอง จะมีเรือเพรียวไว้ประจำวัด บางวัดมีหลายลำ เพราะนอกจาก ชาวบ้านใช้ “เรือเพรียว” ในประเพณีลากพระ ประเพณีทอดกฐิน และพายแข่งขันในนามของท้องถิ่นแล้ว ยังใช้เป็นพาหนะสื่อสารเร่งด่วนได้เป็นอย่างดี เช่น นำข่าวโจรสลัดปล้นจีไปแจ้งต่ออำเภอ หรือนำคนป่วยหนักส่งโรงพยาบาล นอกจากนี้ สมัยก่อนได้ใช้เรือเพรียวลำเลียงพล ทหาร เพื่อป้องกันศึก สงครามหรือยกทัพจับศึก และชุมชนแห่งนี้ใช้เรือเพรียวในการสัญจรเพื่อติดต่อการค้าขายและการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่น ๆ เช่น การขนสินค้า คือ มะพร้าว และข้าว ไปขายยัง บริเวณตลาดปาลัส ซึ่งมีพ่อค้าชาวจีน มารับซื้อ และชาวบ้านจัดซื้อประเภทเกลือ และสิ่งของต่าง ๆ จำเป็นในครัวเรือ เครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน กลับมายังชุมชน “ประเพณีการใช้เรือเพรียวเป็นเครื่องสะท้อนถึงสภาพภูมิประเทศและวิถีชีวิตชาวบ้านหลายประการ ปัจจุบัน การคมนาคมทางบกมีความสะดวกรวดเร็ว ทำให้ การสัญจรทางน้ำลดลงเรื่อย ๆ จนเรือเพรียวค่อยสูญหายไปตามความเจริญเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่น่าเสียดายบทบาทของเรือเพรียวที่เคยเป็นเครื่องเสริมสร้างสามัคคีธรรมในชนบทต้องสูญเสียไปด้วย (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ , 2542 :6641)

การเดินทางด้วยเท้า ชุมชนแห่งนี้มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น ๆ ในเขตอำเภอปะนาเระ การติดต่อค้าขายลำบาก โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้าในการอุปโภคบริโภค ครอบครัวยุคก่อนที่ที่ไม่สามารถสร้างเกวียนหรือเรือ เพรียวเพื่อการสัญจรได้ ต้องเดินทางด้วยเท้า การเดินทางด้วยเท้าแต่ละครั้ง แสดงว่าต้องมีภาระจำเป็นจริง ๆ คือ การซื้อสิ่งของเครื่องใช้สำหรับ ครัวเรือนไว้อุปโภคบริโภคบริเวณ “ตลาดปาลัส” และ “ตลาดโต๊ะติเต” การเดินทางไปกลับแต่ละครั้งประมาณ 3 ชั่วโมง สมัยนั้นเป็นเรื่องปกติของคนในชุมชนแถบนี้ จะสังเกตว่า เส้นทาง การเดินทางจากตำบลคอกกระบือไปสู่ตลาดปาลัส ชาวบ้านจะร่วมกันสร้าง “ศาลา” ริมทางไว้เพื่อจะได้หยุดแวะพักผ่อนก่อนที่จะได้เดินทางต่อไปยังจุดหมายปลายทาง

สภาพทางสังคม

ลักษณะการขยายตัวของชุมชน คือ ชาวไทยพุทธที่อาศัยตั้งถิ่นฐานในอดีต จะปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนบริเวณรอบเชิงเขา เพราะ เชื่อว่า เป็นพื้นที่ดอน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มกัน และบริเวณรอบเชิงเขามีเกราะกำบังจากภัยอันตราย เช่น พายุ และน้ำท่วม ส่วนพื้นที่ราบลุ่มประกอบอาชีพทำนา พื้นที่ว่างบริเวณเชิงเขาจะทำสวนมะพร้าว และ พื้นที่บริเวณทุ่งหญ้ากว้างจะประกอบอาชีพเลี้ยงควาย แต่ระยะเวลาที่เปลี่ยนผ่านกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม บุตรหลานเพิ่ม จำนวน

มากขึ้น เริ่มขยายการปลูกสร้างบ้านเรือนลงสู่พื้นที่ราบลุ่ม โดย ปรับพื้นที่ราบลุ่มและทุ่งหญ้า ด้วยการถมดิน ปลูกสร้างบ้านเรือนให้ เป็นที่อยู่อาศัย “เมื่อก่อนพื้นที่ ลาดุ่ม บริเวณนี้ จะเป็น ทุ่งหญ้างวง้าง และส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ นา ช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวเหลืองอร่ามเต็มทุ่งนา เดิมนี่ชาวบ้านถมดินสร้างบ้าน ถ้าไม่ถมดินคนไม่รู้ไปอยู่ไหน ” (ซิม คัมทงพงษ์ (2555 : สัมภาษณ์) ปัจจุบัน ไม่เห็นร่องรอยต้นตุนฐานทรัพยากร ทุ่งหญ้างวง้างที่ใช้เลี้ยงควายในอดีต ส่วนพื้นที่นาแต่ละครอบครัวยังมีกรรมสิทธิ์ครอบครองอยู่มาก แต่ชาวบ้านประกอบอาชีพการทำนายน้อยลง พื้นที่ว่างบริเวณเชิงเขามีการบุกเบิกการทำสวนยางพารา ส่วนพื้นที่สวนมะพร้าวเริ่มปรับเป็นสวนยางพาราเช่นเดียวกัน

ส่วนบุตรหลาน ศึกษาระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้น ยึดอาชีพรับ ราชการ พนักงานบริษัท ลูกจ้าง เป็นต้น “ปัจจุบันบางครอบครัวมีแต่คนเฒ่าคนแก่เฝ้าบ้านเพราะลูกหลานไปทำงานต่างถิ่นเรียนหนังสืออยู่ในตัวอำเภอ ต่างจังหวัด ส่วนหนึ่งมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ บิดามารดาต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาและทำ งานอยู่ต่างจังหวัด การเดินทางไปกลับจากสถานที่ทำงานและที่บ้าน มีความเสี่ยงเกิดอันตรายจากสถานการณ์ความไม่สงบค่อนข้างสูง ทำให้บางคนทำงานในอำเภอปัตตานี ต้องเช่าบ้านอยู่ในตัวเมือง การเดินทางไปกลับประจำจะเป็นอันตรายต่อชีวิต และเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจอาชีพดั้งเดิม คือ การทำนา ทำสวน มะพร้าว และสวนยางพารา สมาชิกแต่ละ ครัวเรือนจึงมีเพียงคนเฒ่า คนแก่ และบุตรหลานที่อยู่ใน ช่วงวัยเด็กเป็นส่วนใหญ่” (ซิม คัมทงพงษ์, 2555 : สัมภาษณ์)

ลักษณะกลุ่มชนดั้งเดิมที่ยึดอาชีพทำนาในอดีต มีความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มชนอย่างแนบแน่น “คนมุสลิมกับคนพุทธจะอยู่ ด้วยกัน อย่างพี่น้อง อยู่กัน อย่างสบาย เราก็เชื่อเขา เขาก็เชื่อเรา ลูกตอนเด็กก็เกลียดกลับบ้านนอน อยู่ตามตลาดบ้านล่า งกับเพื่อนมุสลิม ” (วิน จุลเอียด , 2552 : สัมภาษณ์) การนับถือศาสนาต่างกัน จนนำไปสู่การคลี่คลายความสัมพันธ์ที่ไม่แนบแน่นอย่างในอดีต ซึ่งเป็นธรรมชาติ ระหว่างกลุ่มชนที่เกิดขึ้นตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่การบั่นทอนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบริเวณนี้ คือ สถานการณ์ความไม่สงบที่ส่งผลกระทบต่ออย่างชัดเจน “การเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ 4-5 ปีที่ผ่านมา คนไทยพุทธกับคนไทยมุสลิมเจอหน้ากันไม่ทักทายกันเหมือนก่อน กลายมาเป็นศัตรูกันหมด เขาไม่เชื่อเราเราไม่เชื่อเขาเมื่อก่อนเพื่อน คนพุทธและคน มุสลิมกินนอนด้วยกัน ตอนนี่ไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว (วิน จุลเอียด , 2552 : สัมภาษณ์) การสะท้อนภาพความสัมพันธ์ในอดีตของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนมองเห็นวิถีความเป็นอยู่ระหว่างกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี แม้ปัจจุบันความสัมพันธ์จะเหินห่าง แต่ยังมีกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และการค้าขายระบบตลาดช่วยพยุงความสัมพันธ์ระหว่างชนสองกลุ่มได้พบปะพูดคุยกันได้บ้าง

สภาพเศรษฐกิจชุมชนกับพลวัตการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนบริเวณนี้ในอดีตตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเชิงเขา เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสร้างถิ่นฐานอาศัยเพื่อหลีกเลี่ยงภัยจากธรรมชาติ เช่น พายุ น้ำท่วม หรือโจรผู้ร้าย ถ้า เหตุภัยเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อไหร่ ก็สามารถหนีขึ้นบนภูเขาจะปลอดภัย “เหมือนกับสุภชาติคนเฒ่าคนแก่บอกว่า เมื่อโจรหรือข้าศึกมาประชิดตัว ตั้งสติให้ดีและหาวิธีหนีเข้าป่า หรือ ขึ้นภูเขา” นุสนธิ์ เชื้อจันทน์ (2556 : สัมภาษณ์) และพื้นที่เชิงภูเขาเป็นที่ดอน น้ำ ไม่ท่วม สามารถประกอบอาชีพทำสวน เช่น สวนมะพร้าว ส่วนพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขาประกอบอาชีพ เกษตรกรรม คือ อาชีพทำนา และเลี้ยงควายแบบปล่อยทุ่ง นอกจากนั้นยังมีชุมชนชาวจีนที่อพยพเข้ามาทำเหมืองแร่ แสดงให้เห็นว่าบริเวณแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนอาชีพอื่น ๆ จะเป็นอาชีพเสริมรายได้ ตามบริบทด้านการอุปโภคบริโภคของท้องถิ่น

อาชีพทำสวนสวนมะพร้าว ซึ่งเป็นฐานต้นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่อดีต เพราะชาวบ้านเริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงเขา พื้นที่สวนมะพร้าวจะอยู่บริเวณโดยรอบชุมชน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่เชิงเขา จึงเหมาะกับการปลูกมะพร้าว บางครอบครัวจะมีสวนมะพร้าวประมาณ 5- 10 ไร่ แต่สภาพปัจจุบันชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่สวนมะพร้าวเป็นสวนยางพาราและผลไม้ชนิดอื่น ๆ เข้ามาทดแทน สวนมะพร้าวที่มีอยู่ในขณะนี้ ลำต้นสูงและมีอายุหลายสิบปี ชาวบ้านไม่นิยม ปลูกมะพร้าว มาทดแทน เพราะ ปัจจุบัน สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคมเริ่มเข้าสู่การแข่งขันตามระบบทุนนิยม สินค้า เกษตรกรรมหมุนเวียนตามกลไกของตลาด ชาวบ้านเริ่มบุกเบิกพื้นที่เชิงเขาและปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนมะพร้าว ให้เป็นสวนยางพารา ซึ่งกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญในปัจจุบัน

ส่วนพื้นที่ตำบลคอกกระบือ ในอดีตมีลักษณะเป็นท้องทุ่งกว้าง ชาวบ้านมีอาชีพเลี้ยงควาย สลับกับการทำนา ชาวบ้านเลี้ยงควายทุกครอบครัวประมาณ 10 – 20 ตัว วิธีการเลี้ยงควายแบบปล่อย ช่วงเช้าต้อนควายไปกินหญ้าบริเวณกลางทุ่ง ตอนเย็น ต้อนควายกลับเข้าคอก การเลี้ยงควายในอดีตมีประโยชน์ 2 อย่างคือ เพื่อใช้ไถและเหยียบนาช่วงเวลาหว่าน และคานาข้าว นอกจากนั้น การเลี้ยงควายเหมือนกับเป็นสหกรณ์ครอบครัว คือ ชู ่วงไม่มีเงินหมุนเวียนค่าใช้จ่ายครองชีพ ในครัวเรือน สามารถขายควาย ให้กับพ่อค้าคนกลาง มีทั้งพ่อค้าในจังหวัด อื่น ๆ ของไทย และ พ่อค้าเดินทางมาจากประเทศมาเลเซีย

ส่วนการ สร้างอาคารบ้านเรือน ขยายลงมาสู่บริเวณที่ราบลุ่ม อาชีพ เลี้ยงควายจึงมีอุปสรรคแต่ละครอบครัวได้ลดปริมาณการ เลี้ยงควายลง จนกระทั่งชาวบ้านได้ยุติการเลี้ยงควายไปประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา เหตุปัจจัยหยุดอาชีพเลี้ยงควายมีหลายสาเหตุ เช่น การขยายตัวของชุมชน บางปีควายเกิดโรคระบาดตายจำนวนมาก และสภาพตอนนั้น ุควายเกิดล้มป่วยบ่อย ต้อง ฉีดยาป้องกัน โรค การเลี้ยงควายต้องดูแลรักษาทาง การแพทย์มากขึ้น ควายจึงสูญสิ้นไปจากพื้นที่แห่งนี้ มีเพียงความทรงจำและเรื่องราวสะท้อนจากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

อาชีพทำนา มิติการเปลี่ยนแปลง พร้อมกับอาชีพการเลี้ยงควาย แต่ละครอบครัว ลดปริมาณการทำนายน้อยลง เพราะพื้นที่บางส่วนถูกถมเพื่อปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน แม้ปัจจุบันส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพ ทำนา แต่บางครอบครัวทำนาเพื่อใช้บริโภค ส่วนน้อยยังคงทำนาเพื่อขายในการดำรงชีพ จากการสังเกตปัจจุบัน แต่ละครอบครัวไม่ได้ เก็บข้าวไว้ในฉางข้าว อย่างเช่นในอดีต มีเหตุผลมาจาก ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนวัฒนธรรมการกิน นิยม กินข้าวหอมมะลิ ข้าวขาว ตามท้องตลาด ส่วนข้าวแดง ข้าวเก็บค้างปี นิยม รับประทานน้อยลง (ชม ทัศนพงษ์, 2555 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ข้าวเปลือกเก็บค้างปี ชาวบ้านไม่นิยมกินแล้ว เลือกกินข้าวขาว ข้าวงาม แต่ถ้าไม่ทำนา ไม่มีข้าวกิน แม้ข้าวแดงก็ต้องกิน ” และวิถีการทำนาในปัจจุบัน รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือในเรื่อง การประกันราคาข้าว และแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว ทำให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเริ่มสูญหายไป

ฐานวัตถุประกอบการประกอบอาชีพของชุมชนแห่งนี้ คือ อาชีพทำนา อาชีพทำสวนมะพร้าวและอาชีพเลี้ยงควาย โดยพื้นที่อาศัยจะปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนบริเวณเชิงเขา ไม่มีใครรुकกล้าปลูกสร้างบ้านบริเวณพื้นที่เลี้ยงควายและพื้นที่นา เมื่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง มีความเจริญมากขึ้น แต่ละครอบครัวมีบุตรหลานเพิ่มมากขึ้น การเคลื่อนย้ายการปลูกสร้างบ้านบริเวณเชิงเขา มาปลูกสร้างบ้านบริเวณพื้นที่นา และพื้นที่ สำหรับเลี้ยงควาย ฐานต้นทุนดิบในการประกอบอาชีพเริ่มลดน้อยลง และสูญหายไป มีการปรับเปลี่ยนอาชีพเกษตรกรรมตามกลไกของตลาดมากยิ่งขึ้น เช่น การทำสวนยางพารา ส่วนบุตรหลานส่วนใหญ่ เรียนหนังสือและประกอบอาชีพรับราชการ พนักงานบริษัท ลูกจ้าง และอื่น ๆ ทั้งในจังหวัดปัตตานีและจังหวัดอื่น ๆ

การจัดการทางสังคมกับสถานการณ์ความไม่สงบ

ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ถือเป็นชุมชนมีลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ ในชุมชนค่อนข้างดี ไม่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ ศาสนา จนกระทั่งสถานการณ์ความไม่สงบ กรณีผู้ก่อความไม่สงบ กรานยิงชาวบ้าน หน้าบริเวณวัดมิ่งสาราม ซึ่งเข้าวันนั้น อยู่ในช่วงเทศกาลตรุษจีน ชาวบ้านเตรียมสำหรับ อาหารเพื่อถวายพระ ตั้งแต่เช้าตรู่ ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปภายในวัด บางส่วนเตรียมซื้อสิ่งของบริเวณหน้าวัด ซึ่งมี ร้านค้าขายของชำ ร้านข้าวแกง ขนมหวาน และอาหารท้องถิ่นอื่น ๆ

ชาวบ้านดำเนินชีวิตปกติอย่างนี้เฉกเช่นทุกวันในช่วงเช้าบริเวณหน้าวัด โดยเฉพาะการนั่งร่วมวงพูดคุย ช่วงประมาณเวลา 06.20 น. ตรงกับวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 ได้มีรถกระบะวิ่งมาจอดพร้อมกับ เสียงปืนดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่ว บริเวณหน้าวัด ตลอดเส้นทางการกรานยิงยาวประมาณครึ่งกิโลเมตร เพราะศพสุดท้ายตายบริเวณ หน้า องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คอกกระบือ ห่างจากวัดซึ่งเป็นจุดเกิดเหตุประมาณครึ่งกิโลเมตร เสียงปืนที่ดังติดต่อกันหลายนัด ชาวบ้านอยู่ในวัดต่างคิดว่า “ถูกหลานเชื้อสายจีนจุดประทัดฉลองตรุษจีน ตามปกติเช่นทุกปี ที่ผ่าน มา” เมื่อสิ้นเสียงเงียบลง ทุกคนต่างตกใจและได้ยินเสียงหวีดร้องของชาวบ้าน อยู่หน้าวัด และต่างก็

วังหนีเอาตัวรอด เข้ามา ในวัด ซึ่งเป็นเหตุการณ์ระทึกขวัญที่ ทุกคนตกใจ ต่าง วังหนีอล หน่าน เหตุการณ์ครั้งนี้ชวนสยของขวัญ ผู้ก่อความไม่สงบนั้นมาบนรถก ระบะกรานยิ่งทั้งสองฝั่ง ซ้ายขวา บ้านแถบทุกหลังตลอดแนวเส้นทางจะมีภูกระสุนเข้าไปเจาะตามฝาผนังและบริเวณตัวบ้าน ซึ่งผู้ คน พอมีสติได้ตะ โคนให้ทุกคนมอบนอน ลงกับพื้น ผลสุดท้ายยอดผู้ถูกกระสุน ปืนมี 9 คน เสียชีวิต 5 คน และบาดเจ็บ 4 คน ส่วนใหญ่ผู้ถูกยิงเป็นคนสูงวัย อาชีพข้าราชการบำนาญ และรับราชการ

รายชื่อผู้เสียชีวิต ประกอบด้วย

1. นายพงษ์ศักดิ์ เพ็ชร อายุ 53 ปี ศึกษาพิเศษ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 1 ปีตธานี
2. นายนิพนธ์ เสริมกลิ่น อายุ 61 ปี ข้าราชการบำนาญชลประทาน
3. นางพิกุล เสนหนู อายุ 43 ปี อสม. หมู่บ้าน
4. นายนุ้ม บุญมาก อายุ 76 ปี
5. นางลดาวัลย์ ยอดแก้ว อายุ 60 ปี

รายชื่อผู้ได้รับบาดเจ็บ ประกอบด้วย

1. ด.ช.ภูริกรณ์ คอร์ อายุ 12 ปี นักเรียนโรงเรียนปะนาละ
2. นายพงษ์ศักดิ์ ยอดแก้ว อายุ 60 ปี
3. นายสมเพียร รัตนศรีจันทร์ อายุ 54 ปี ครู โรงเรียนบ้านท่าข้าม อ.ปะนาละ
4. นางซิ้ม ตันตพงษ์ อายุ 79 ปี มารดานายก อบต.คอกกระบือ

จากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น ชาวบ้านรู้สึกหวาดกลัว หวาดระแวงกับสถานการณ์ โดยเฉพาะช่วงเวลาการจัดงานมงคล งานรื่นเริง งานเฉลิมฉลองในเทศกาลต่าง ๆ ถ้ามีการจุดประทัด หรือยิงปืนขึ้นฟ้า ชาวบ้านที่ไม่รู้สาเหตุของเสียง จิตใจยังผวากับ เหตุการณ์ ยังเกิดอาการตกใจวังหา ที่หลบซ่อน ใครมีโทรศัพท์โทรหากันวุ่น วายถึงเสียงที่ดังขึ้นในหมู่บ้าน เพราะชุมชนแห่งนี้ยัง ไม่มี เสียงตามสายหรือวิทยุชุมชนเพื่อ การสื่อสารให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงการจุดประทัด หรือยิงปืนขึ้นฟ้า ในงานเฉลิมฉลอง ทำให้ชาวบ้านสับสนไม่รู้ว่า เหตุการณ์ความไม่สงบหรือการเฉลิมฉลอง

การเกิดปัญหาดังกล่าว นายก องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ปรึกษาหารือระหว่าง ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน หน่วยงานราชการและผู้เกี่ยวข้องในการจัดการทางสังคมเพื่อ ป้องกันภัยอันตรายจากผู้ไม่หวังดีเข้ามาสร้างสถานการณ์ โดยมีทหารเข้ามาประจำการทั้ง 4 ด้าน และมี ชรบ. และอรบ. เข้าร่วมร่วมกับทหารในการรักษาความไม่สงบของหมู่บ้าน

การจัดการทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ มีความรัดกุม ระมัดระวัง เพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อระยะเวลาผ่านไป การตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ เริ่มหย่อนยานลง ชาวบ้าน นหลงลืมกับเหตุการณ์ที่ ผ่านมา ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบทางสังคม ไม่ค่อยรับฟัง ชาวบ้านเริ่มทำตามใจของตนเอง ชอบทำ ผิดกฎระเบียบที่ชุมชน ได้วางไว้เช่น ช่วงงาน เฉลิมฉลองต่างๆ พอดื่มเหล้ามีเมามา มีการยิงปืนขึ้น ฟ้า จุดประทัด และสิ่งอื่น ๆ ทำให้ผู้อยู่ภายในบ้านตกใจวังหลบซ่อนตัว โทรหาญาติกันวุ่นวาย

ส่วนคนนอกชุมชน เช่น พ่อค้าขายปลาร้าโชเล่ พ่อค้ารับซื้อของเก่า หรือพ่อค้าหาบเร่ต่าง ๆ เมื่อเข้ามาค้าขายยังชุมชน จะต้องขายบริเวณจุดที่มีการอนุญาตให้ขายได้ โดยชาวบ้าน ในชุมชน ประสงค์จะซื้อ ต้องออกไปซื้อยังบริเวณจุดดังกล่าว เพื่อความสงบของชุมชน มิฉะนั้น ไม่รู้ใครเป็นใคร อาจมีพ่อค้าปลอมแปลงเข้ามายังหมู่บ้านเพื่อสร้างสถานการณ์

ทหาร ชรบ. อรบ.กับการจัดการด้านความปลอดภัย

พื้นที่ตำบลคอกกระบือ อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี หลังจากสถานการณ์ความไม่สงบ มีผู้เสียชีวิต 5 ราย บาดเจ็บอีก 4 ราย และมีผู้ได้รับบาดเจ็บเล็กน้อย อีกหลายราย บ้านเรือนชาวบ้าน ได้รับความเสียหาย ซึ่งเป็นสถานการณ์สะท้อนขวัญเป็นอยู่ งามมาก เพราะสถานการณ์แบบนี้ไม่เคยเกิดขึ้นในชุมชน ส่วนใหญ่สถานการณ์ความรุนแรงจะเกิดขึ้นนอกชุมชน

ชาวบ้านจึงร้องขอความช่วยเหลือไป ยัง ผบ.ทบ. จัดส่ง ชุดปฏิบัติการพิเศษ (ทหาร) เข้ามาคุ้มครองและรักษาความปลอดภัยให้กับชุมชนคอกกระบือ ก่อนหน้านี้มีตำรวจคุ้มครองเพียงหน่วยเดียว คือ หน่วยเฉพาะกิจปัตตานีที่ 22 (ตชด.) เมื่อได้ร้องขอความช่วยเหลือ ผบ.ทบ. จึงได้จัดส่งชุดปฏิบัติการพิเศษ (ทหาร) เข้ามาเสริมทัพในการดูแลและคุ้มครองชาวบ้านทั้ง 4 ทิศรอบชุมชน เป็นการป้องกันภัยรอบด้าน เมื่อเกิดสถานการณ์ความไม่สงบในชุมชน จะได้ป้องกันอย่างทันทั่วทั้ง และป้องกันมิให้ผู้ก่อความไม่สงบเข้ามาสร้างสถานการณ์ได้

เมื่อทหารเข้ามาประจำการ นอกจากดูแลและรักษาความปลอดภัยให้กับชุมชนแล้ว ยังมีหน้าที่จัดอบรมให้กับ ชรบ และอรบ ถึงวิธีการทางทหารในการป้องกันชุมชน เพื่อความเข้มแข็งในการดูแลรักษาความสงบในชุมชน การฝึกอบรมเพื่อให้รู้จักป้องกันตนเองในเบื้องต้น

ภาระหน้าที่ระหว่าง ชรบ กับ อรบ ลักษณะคล้ายคลึงกัน โดย ชรบ . ได้จัดตั้งมาจากกระทรวงมหาดไทย ส่วน อรบ . ได้จัดตั้งมาจากโครงการพระราชดำริ (พระบรมราชินีนาถ) ภาระหน้าที่หลัก คือ การมีส่วนร่วมในการรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน และป้องกันภัยเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นใน ชุมชน ภาระหน้าที่ดูแลและรักษาหมู่บ้านของชุมชนโดยชุมชน ทั้ง ชรบ และ อรบ . มีกฎระเบียบการฝึกอบรม และภาระหน้าที่คล้ายคลึงกัน ผู้เข้าร่วมโครงการใช้วิธีการสมัครเข้ามาด้วยความสมัครใจ ไม่มีค่าตอบแทน เป็นเงินเดือนหรือเบี้ยเลี้ยง มีเพียงงบประมาณค่าน้ำชา กาแฟ จำนวนสมาชิก ชรบ . 30 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายในชุมชนที่มีร่างกายแข็งแรงและอยู่ในช่วงของวัยทำงาน ส่วน อรบ. มีจำนวนไม่จำกัดส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งทหารประจำการอยู่ที่นี้เปรียบเหมือนกับพี่เลี้ยง ค่อยช่วยเหลือ เพิ่มทักษะ ฝึกอบรมวิธีปฏิบัติประจำการป้อมยาม ฝึกการใช้อาวุธ เพราะทั้ง 2 กลุ่มจะเข้าเวรประจำป้อมยามต่าง ๆ ช่วงหัวค่ำร่วมกับเหล่าทหาร

ปัจจุบันชุมชนคอกกระบือ มีป้อมยามตั้งอยู่ทั้ง 4 ทิศ เพื่อป้องกัน เส้นทางการเข้าออก ในชุมชน เป็นการวางแผนป้องกันการเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ เมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้น ในชุมชน ป้อมยามทั้ง 4 ด้านจะปิดห้ามผู้คนเข้าออก เพื่อต้องการตรวจค้นผู้ก่อเหตุร้าย

ดังนั้น ชรบ และ อรบ . ต้องเข้ามาทำหน้าที่หลักในการดูแลหมู่บ้านและชุมชนของตนเอง ไม่ใช่ฝากความหวังไว้กับหน่วยทหาร ตำรวจ เพราะเมื่อหมดหน้าที่ตามช่วงระยะเวลา ทหาร ตำรวจต้องไปประจำการที่อื่น หรือถ้าพื้นที่ใดมีเหตุการณ์ความไม่สงบ หน่วยเหนือได้สั่ง การลงมา ให้ไปประจำการที่อื่น ทหาร ตำรวจ ต้องเคลื่อนย้ายทัพ จะอยู่ประจำการ ในชุมชนใดชุมชน หนึ่งไม่ถาวร ปกติอยู่ประจำการแต่ละพื้นที่ประมาณ 2 ปี

ภาระหน้าที่การปฏิบัติการของทหาร 1 เดือน มีวันหยุด 10 วัน ดังนั้น ชรบ และ อรบ . ต้อง เป็นแกนหลักในการดูแลความสงบในชุมชน ผู้สมัครทุกคนต้อง ตั้งใจและยึดมั่นในอุดมการณ์ ส่วน การครอบครองอาวุธเพื่อไว้ป้องกันภัย ป้องกันเหตุร้าย มีการคัดเลือกให้เฉพาะบางราย เช่น ผู้นำ ชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนบางคนขออนุญาตใช้ปืนเป็นของส่วนตัว ชรบ . มี สมาชิก 30 คน อนุญาตให้มีอาวุธปืนไว้ครอบครองได้ ประมาณ 10 คน

ปัจจุบัน ทหาร ตำรวจ ประจำการในเขตพื้นที่ชุมชนคอกกระบือ ทั้ง 4 หมู่บ้าน ใช้วิธีการ เรียนรู้วัฒนธรรม ของคนในท้องถิ่น ลงพื้นที่พบปะกับกลุ่มชน สร้าง ความสัมพันธ์แบบ มวลชน ทหารจึงไม่ค่อยมีปัญหากับชุมชนทั้งไทยพุทธและมุสลิม เพราะทหารทุก คนก่อนจะลงมา ประจำการที่นี่ ได้ เรียนรู้ ศึกษาวัฒนธรรม แต่ละพื้นที่ประมาณ 2-3 เดือน ซึ่งเป็นวัฒนธรรม ของ หน่วยรบพิเศษ เมื่อประจำการยังพื้นที่ใด ต้องเรียนรู้วัฒนธรรม พื้นที่นั้น เพื่อได้รู้ปัญหา เข้าใจถึงวิถี ชีวิตของชุมชน นำไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน

ปัจจุบัน แม้ว่า ชาวบ้านในชุมชน เข้าใจการปฏิบัติงานของทหาร และเจ้าหน้าที่ของรัฐใน การดูแล รักษาความปลอดภัยให้กับชุมชน วิถีชีวิตในชุมชน มีความปลอดภัย แต่ว่า อันตรายช่วง ระหว่างการเดินทาง ซึ่งเป็นรอยต่อชุมชนกับเขตแดนชุมชนอื่น หรือตลอดเส้นทางยังมีอันตราย เพราะทุกคนไม่รู้ว่า ผู้สร้างสถานการณ์คือใคร

สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับการสะท้อนเรื่องราวชุมชน

รูปปั้น “ควาย” สร้างไว้เป็นอนุสรณ์ในวัด มหิงสาราม สมัยท่านพระครูพิบูลธรรมประยุ ต ได้มองเห็นประวัติศาสตร์เรื่องราวชุมชนบ้านคอกควายในอดีตเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะ “ควาย” จึง มอบหมายให้คุณพ่อแดง เพชรนิล เป็น นายช่างผู้ออกแบบปั้น เมื่อพุทธศักราช 2502 ประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมา ปัจจุบันคุณพ่อแดง ได้เสียชีวิตไปแล้ว ส่วนแนวความคิด การสร้างรูปปั้นควาย นอกจากเป็นสัญลักษณ์ที่ได้รำลึกและ สะท้อนเรื่องราว อดีตของชุมชนแห่งนี้แล้ว ยังมีความหมาย ด้านจิตใจ เพราะรูปปั้น “ควาย” เปรียบเหมือน สัญลักษณ์ตัวแทนของชุมชนในอดีต ที่มีการเลี้ยง ควายทุกครัวเรือน “เมื่อก่อนบริเวณนี้เป็นทุ่ง นา มีต้นกก ต้นกระจุค ขึ้นเต็มท้องนา ช่วงการทำงาน ต้องใช้ควายเหยียบวัชพืชเหล่านี้เสียก่อน จึงจะไถนาได้” (ประพนธ์ เรื่องณรงค์, 2543 : 51)

การปั้นรูป “ควาย” นั้น ต้องผ่านขบวนพิธีกรรมเพื่อความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ เหมือนกับการสร้างวัตถุมงคล (ชม ตันตพวงษ์ , 2555 : สัมภาษณ์) ภายในห้องปั้นควาย ได้บรรจุพระไตรปิฎก หนังสือบุญ พระพุทธรูป และสิ่งของอื่น ๆ อันเป็นมงคล

รูปปั้น “ควาย” จึงกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ มีการขนานในยามมีเคราะห์ ประสบความทุกข์ เพื่อต้องการให้ได้สมหวังตั้งตั้งใจ จากเรื่องราวการขนานแล้วประสบความสำเร็จ จึงได้บอกกล่าวเล่า สืบต่อเลื่องลือกันไปทั่วว่า “ใครขนานอะไรต่อรูปปั้น “ควาย” จะประสบโชคตั้งตั้งใจ”

ภาพที่ 1 รูปปั้นควายที่วัดมิ่งหาราม

ชาวบ้านจึงนิยมขนานเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น การขนานเรื่อง การเกณฑ์ทหาร ให้จับได้ใบดำ หรือให้มีเหตุไม่ต้องเป็นทหารเกณฑ์ และการขนานให้บุตรหลานสอบรับราชการได้ การขนานแต่ละครั้ง ผู้ขนานต้องมาขนานต่อหน้ารูปปั้น “ควาย” ด้วยตนเอง ส่วนวิธีการแก้บน มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การแก้บนด้วยหัวหมู แก้บนด้วยการจุดประทัดตามจำนวนที่ได้ขนานเอาไว้

ประพนธ์ เรื่องณรงค์ (2543 : 51) ได้กล่าวว่า พระมหาอิม เล่าว่า “ครั้งหนึ่งมีชาวบ้านจากอำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา มาพักที่วัดแล้วเกิดปวดท้องอย่างกะทันหัน กินยาก็ไม่หาย หมอไสยศาสตร์บอกว่า ถูกควายที่หน้าวัด จึงขนานว่า ถ้าหายแล้วจะเอาทองคำเปลวไปติดรูปปั้น “ควาย” ในที่สุดอาการกลับทุเราลงและหายเป็นปกติ”

อีกรายหนึ่งเป็นเด็กหญิงอายุประมาณ 10 ขวบ วิ่งเล่นที่ลานวัดแล้วล้มลงนอนแน่นิ่ง ลืมตาไม่ได้ แต่ไม่ยอมพูดอะไร ชาวบ้านช่วยหาหมอ ยาหม่องมาให้ดม บีบนวด แต่อาการไม่ดีขึ้น เด็กก็ยังไม่ฟื้นคืนสติ จึงนำส่งโรงพยาบาลมิชชัน อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เด็กนอนรักษาตัวอยู่ประมาณ 4-5 วัน อาการก็ยังเหมือนเดิม ชาวบ้านไปถามหมอไสยศาสตร์ได้ความว่าถูกต้องรูปปั้น

“ควาย” พ่อแม่เด็กเลยบนบานว่า ถ้าเด็กหายเป็นปกติจะนำพวงมาลัยมาสวมคอรูปปั้น “ควาย” และเอาทองคำเปลวติดด้วย สิ่งนำอัศจรรย์บังเกิดมี พอรุ่งเช้าเด็กหาย คนนั้นลุกขึ้นได้เหมือนคนปกติ และยังมีชีวิตอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้”

นอกจากนั้น ชาวบ้านเล่าว่า มีชาวบ้านดวงดีได้เห็นตัวเลขที่รูปปั้น “ควาย” แล้วไปซื้อหวย ถูกหลายครั้งหลายคราด้วยกัน จึงมักมีเสียงการจุดปะทัดแก้บนอยู่เนืองนิจ และอีกกรณีหนึ่ง ชาวบ้านโคกเคียนมาแก้ บนว่า ถูกหวย ได้นำเหล้าขาวมากรอกปากควาย แล้วบอกว่า ให้เหล้าแทนน้ำเพื่อการแก้บนในการถูกหวยในครั้งนี้”

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ได้ฝังรากลึกอยู่ในชุมชนไทยมาอย่างยาวนาน ไม่ใช่เพียงรูปปั้น “ควาย” แห่งนี้เท่านั้น แต่เรื่องแบบนี้จะมีอยู่ทั่วไป และข้อ ความที่ขมขื่นเพียงตัวอย่างตำนานการเล่าขานถึงความศักดิ์สิทธิ์รูปปั้น “ควาย” เล่าต่อ ๆ กันมาจน มีคนมาบนบานอยู่เรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

นายล้ง สัจประคิชฐ์ ต้นสายบรรพบุรุษ การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของผู้คนบริเวณนี้ เริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่นั้น มีหลักฐานไม่ชัดเจน เพียงแต่การเล่าขานสืบทอดติดต่อกันมาว่า ชนกลุ่มแรก ๆ เดินทางมาจากกรุงเทพฯ เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ อาศัยอยู่ตามบริเวณเชิงเขาโดยรอบ เช่น บริเวณรอบเขาปลักหมู “ชนกลุ่มแรกๆ ไม่ได้มาตั้งถิ่นฐานบริเวณทุ่งกว้างอย่างในปัจจุบัน เพราะเชื่อว่า บริเวณทุ่งกว้างนั้น เป็นช่องลม ช่วงมรสุมลมพัดผ่าน ไม่มีที่กำบังจะเกิดอันตราย บ้านเรือนเสียหายและอาจเสียชีวิตได้ จึงได้ตั้งถิ่นฐานบริเวณเชิงเขาโดยรอบ” (ชม ตันทพงษ์, 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 2

รูปปั้นนายล้ง สัจประคิชฐ์ บรรพบุรุษตามเรื่องเล่า

บรรพบุรุษคนแรกเดินทางมาตั้งรกรากและชาวบ้านบริเวณนี้เชื่อว่า เป็นต้นกำเนิดของบรรพบุรุษ คือ นายล้ง ตังซ์ประดิษฐ์ ซึ่งเป็นชื่อที่ชาวบ้านได้สมมติขึ้นมา จึงปั้นรูปจาก จินตนาทั้งรูปร่างและหน้าตาของนายล้ง ตังซ์ประดิษฐ์ ในเครื่องแบบทหาร ไว้หน้าวัดมิ่งสาราม ซึ่งลูกหลานของนายล้ง คือผู้สืบทอดนามสกุล อาจณรงค์ จึงเป็นสิ่งบ่งบอกได้ว่า เรื่องราวการเล่าสืบทอดต่อกันมามีเค้าโครงเรื่องที่เป็นจริง

บ่อไชย เป็นบ่อน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ชาวบ้านเรียกว่า “บ่อไทร” ตั้งอยู่บนยอดเขาบ่อไชย หรือ บ่อไทร ซึ่งเป็นยอดเขาสูงที่สุดของตำบลคอกกระบือ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดมิ่งสาราม ระยะทางประมาณ 3.5 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางขึ้นเขาประมาณ 1 ชั่วโมง เดิมรูปบ่อมีลักษณะเป็นรอยเจาะลึกลงไปในหิน มีน้ำขังเต็มเปี่ยมตลอดปี ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2480 เมื่อพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาถูก ยกเลิกไป (พ.ศ. 2475) พระครูบี อินทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดมิ่งสาราม เห็นว่า บ่อน้ำตั้งอยู่ชิดกับทาง ดินเท้ามากเกินไป เป็นอันตรายต่อคนเดินทางไปมาในเวลากลางคืนอาจพลัดตกลงไปได้ ประกอบกับพระราชพิธีก็มีการยกเลิกไปแล้ว จึงได้ทำเป็นรูปบ่อ โดยการก่ออิฐ ถูปูน ทำเป็นปากบ่อสูงขึ้นจากพื้นดิน ประมาณ 1 สอก 1 นิ้ว ปากบ่อกว้างประมาณ 2 สอก 3 นิ้ว น้ำในบ่อแห่งนี้นอกจากทางราชการได้นำเข้าไปร่วมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ทางวัดมิ่งสารามซึ่งตั้งอยู่เชิงเขา ได้นำน้ำจากบ่อนี้ไปทำเป็นน้ำพระพุทธรมนต์ไว้ในพระอุโบสถของวัดเป็นประจำ (วารสาร อบต. คอกกระบือ:2548)

บ่อทอง เป็นบ่อน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่นกัน เนื่องจากบ่อนี้ตั้งอยู่บนเขาช่องคูดหรือเขาช่างคูด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเรียกบ่อนี้ว่า “บ่อช่างคูด” (หมายถึงคูดได้แก่ง) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดมิ่งสาราม ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 40 นาที ลักษณะบ่อเป็นรอยเจาะลึกลงไปในหิน ปากบ่อเป็นรูปตัวอาร์ หันฐานไปทางทิศตะวันออก น้ำขังเต็มเปี่ยมตลอดปี ปากบ่อกว้างประมาณ 1 สอก ลึกประมาณ 2 สอก บริเวณรอบบ่อเป็นที่ราบเตียน ทางราชการใช้น้ำจากบ่อแห่งนี้ไปใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมาแล้วหลายราชการ (วารสาร อบต. คอกกระบือ : 2548)

สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อผู้พิธีกรรมการปฏิบัติ

ตำบลคอกกระบือ มีภูมิประเทศแวดล้อมด้วยภูเขา ชาวบ้านเชื่อว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาพื้นที่แห่งนี้อยู่ตั้งแต่อดีต ภูเขาแต่ละลูกมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอยู่ จะ เรียกค่านำหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า “ไต่ะ” เปรียบเทียบได้กับคำว่า “ทวด” คือ ผู้ดูแล ป้องกันภัยเหตุร้ายให้ชาวบ้านและให้ชุมชนแห่งนี้ ได้อยู่อย่างปกติสุข โดยชาวบ้านต้องสขบยอม ขอขมา หรือตอบแทนคุณด้วยพิธีกรรมความเชื่อตามความต้องการของสิ่งศักดิ์ คือ

โตะชายปลักหมุ พ่อท่านเขาควน โตะชายหนอบวัว สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ชาวบ้านเชื่อว่า ใคร ประสบความทุกข์ เศราะหกรรม หรือประสบกับปัญหาในครอบครัว บนบานต่อท่านเหล่านี้ น จะ ประสบผลสำเร็จตั้งตั้งใจหวัง

คำว่า “โตะ” คือ “ทวด” ผู้ดูแลความสงบหมู่บ้าน ช่วยปกป้องภทภัยพิบัติ รักษา บุญทรหลาน ให้อยู่เย็นเป็นสุข “โตะ” คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเขาทั้ง 4 ลูกจะมีผลด้านจิตใจของชุมชนชาวพุทธ บริเวณนี้เป็นอย่างมาก เมื่อเกิดเหตุร้ายหรือเจ็บไข้ได้ป่วยของบุตรหลาน ต้องมีการบนบานต่อ “โตะ” เหล่านั้น ขึ้นอยู่กับสาเหตุ การบนบาน ตรงกับความช่วยเหลือของ “โตะ” ประจำภูเขาลูกไหน ก็บนบานต่อ “โตะ” นั้น โดยมีหมอปิธิกรรมที่ได้รับความยอมรับในชุมชน คุณเคราะห์กรรม ที่เกิดขึ้นต่อบุคคลนั้นว่า ถูกต้องสิ่งใด (ตะเม) ต้องไปบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท่านนั้น

การบนบานส่วนใหญ่เป็นเรื่องหน้าที่อาชีพการงานของลูกหลาน การเกณฑ์ทหาร และการเจ็บไข้ได้ป่วย จินดารัตน์ ศรีทรง (สัมภาษณ์ : 2556) กล่าวว่า “ตนเองปวดท้องอย่างไม่รู้สาเหตุ ลูกหลานนำไปรักษาที่โรงพยาบาลเป็นเวลา 8 วัน อาการยังไม่ดีขึ้น จึงได้บนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ โตะชายปลักหมุ และ โตะชายหนอบวัว” และต่อมาก็นั้น ช่วงขณะหลับอยู่เหมือนกับครึ่งหลับครึ่งตื่นคล้ายกับมีใครมาควักท้องที่เจ็บอยู่ในขณะนั้นออกไป ตื่นขึ้นมาอาการได้หายเป็นปกติ”

วิธีแก้การบนบานนั้น ผู้ใดบนบานอะไรไว้ต้องแก้เช่นนั้น ต้องจัดเตรียมอาหารสำหรับการ เช่น ไหว้ เช่น หัวหมู เป็ด ไก่ ประทัด เหล้า เป็นต้น วิธีการแก้การบนบาน คือ ตระเตรียมสิ่งของ สำหรับการเช่น ไหว้ขึ้นไปบนภูเขา หรือ การเชิญหมอมารักษาพิธีการเช่น ไหว้ที่บ้านก็ได้ โดยเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้รับรู้และมารับเครื่องสังเวย

นอกจากนั้นยังมี ทวดจีน เพราะบริเวณนี้ ได้มีชาวจีนอาศัยมาหลายชั่วอายุคน ลูกหลานเชื้อ อสายจีนยังสืบทอดวัฒนธรรมและเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า “ทวดจีน” เป็นผู้รักษาบุตรหลานเชื้อสายจีน บริเวณสุสานจีน ลูกหลานชาวจีนจะให้ความเคารพ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่ประจำปี

วัดมิ่งสาราม : จุดศูนย์รวมจิตใจ

วัดมิ่งสาราม เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 บ้านใหญ่ เป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ ในอดีตชุมชนแถบนี้ ชาวบ้านตั้งรกรากถิ่นอาศัยอยู่บริเวณเชิงเขา จึงได้สร้างวัดไว้เป็นแห่งแรก คือ วัดปลายนา หรือ วัดทองนา ตั้งอยู่บนเขาควน ปัจจุบันมีเพียงร่องรอยปรากฏให้เห็นเพียงกำแพง เจดีย์ และบ่อน้ำ

หลังจากชาวบ้านได้เคลื่อนย้ายการตั้งถิ่นฐานจากบริเวณเชิงเขามาอาศัยอยู่บริเวณทุ่งกว้าง การเดินทาง ช่วงเทศกาลงาน บุญและ ประกอบ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่วัดปลายนาบนเขาควน ค่อนข้างลำบาก จึงถูกปล่อยให้รกร้างไป และอีกประเด็นหนึ่ง “สมภารโตะ” หรือ “สมภารชี” มองเห็นว่าเมื่อสถานการณ์การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอาศัยของชาวบ้านไปสู่ที่ราบลุ่ม มากยิ่งขึ้น สมภารโตะจึง มีแนวคิดในการสร้างวัดไว้บริเวณแห่งนี้ชื่อว่า วัดมิ่งสาราม ซึ่งกลายเป็นสมภารรูปแรก ที่มีบุญคุณ

ให้ชาวพุทธ ได้เป็นที่พึ่งพาทางด้านจิตใจ และกลายเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธตำบลคอกกระบือ ี อ มาจนถึงปัจจุบัน กุลบุตรเมื่อเข้ามาบวชในวัดมิ่งหารามแห่งนี้ ก่อนเข้าโบสถ์ต้องมาไหว้สักการะ สตุป “สมการโตะะ” ก่อนที่จะเข้าสู่พิธีอุปสมบท

ภาพที่ 3 วัดคอกกระบือ

วัดมิ่งหาราม สร้างเมื่อพุทธศักราช 2174 สมัยกรุงศรีอยุธยา มีเนื้อที่ 25 ไร่ 3 งาน 52 ตารางวา จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในอดีตว่า เดิมเรียกชื่อวัดว่า “วัดกลางนา” เพราะสภาพ พื้นที่ที่ตั้งวัดตั้งอยู่ท่ามกลางทุ่งนา และมาเรียกชื่อใหม่ว่า วัดคอกกระบือ ในครั้งที่ พ่อท่านจันทร์ จนทโชโต เป็นเจ้าอาวาส ก่อน พ.ศ. 2420 (พ่อท่านจันทร์ จนทโชโต เป็น อาจารย์ของพ่อท่านบุญ) ก็เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อของหมู่บ้าน คือ บ้านคอกควาย ผู้รู้ภาษาไทยและภาษาบาลีในยุคนั้น แปล คำว่า คอกควาย เป็น คอกกระบือ ซึ่งทั้งนี้ต้องการให้มีความหมายว่า “ควาย” แล้วจากเดิมที่เรียกว่า วัดกลางนา จึงเปลี่ยนมาเรียกว่า วัดคอกกระบือ

ครั้นกาลเวลามาถึงถึงสมัย พ่อท่านบุญ (พระครูพิพัฑฒนสมณะกิจ) เป็นเจ้าอาวาส ท่านจึง เปลี่ยนชื่อวัดอีกครั้งหนึ่งว่า “วัดมิ่งหาราม” โดยใช้ศัพท์ภาษาบาลี คือ มหิงษ แปลว่า ควาย หรือ กระบือ การตั้งชื่อวัดเพียงใช้ภาษาบาลีมาแทนภาษาไทย แต่รากศัพท์ยังมีความหมายบ่งบอกว่า “กระบือ” หรือ “ควาย” ปัจจุบันชาวบ้านนิยมเรียกชื่อวัดว่า วัดคอกกระบือบ้าง วัดคอกควายบ้าง และวัดมิ่งหารามบ้าง

พ่อท่านบุญ พระครูพิพัฒน์สมณะกิจ (บุญ ปุณฺณลาโภ) เจ้าอาวาสวัดมิ่งฆาราม รูปที่ 3 ท่านเป็นชาวคอกควายโดยกำเนิดที่บ้าน ใหญ่ หมู่ที่ 1 ตำบลคอกกระบือ เมื่ออายุครบ 20 ปี ได้อุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดคอกกระบือ โดยมีพ่อท่าน จันทร จันทโชโต เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วอยู่จำพรรษาที่วัดมิ่งฆารามตลอดมาจนเมื่อพ่อท่านจันทรสิ้นบุญ (มรณภาพ) อายุ 90 ปี พ่อท่านบุญ เป็นเจ้าอาวาสวัดมิ่งฆารามสืบต่อมา (2420) และ พ.ศ. 2442 เจ้าคณะมณฑลปัตตานี พระศิริธรรมมุนี (ม่วง ป.ธ. 4 วัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช ตั้งให้เป็นพระครูเจ้าคณะแขวงปะนาเระ

พ.ศ. 2448 เจ้าคณะมณฑลปัตตานีได้ย้ายพระครูบุญ (พ่อท่านบุญ) วัดมิ่งฆารามเจ้าคณะแขวงปะนาเระ ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดตานีนรสโมสร และตั้ง ให้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะเมืองปัตตานีสืบต่อมา

ครั้งถึง พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า พระครูบุญ วัดตานีนรสโมสร ว่าที่เจ้าคณะเมืองปัตตานีได้จัดการคณะสงฆ์แล้ว เป็นที่นิยมนับถือของทวยหาญและเป็นผู้อำนาจในการโรงเรียน สมควรจะได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระครูคณะเมืองปัตตานี จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระครูบุญ เป็น พระครูพิพัฒน์สมณะกิจ สังฆปาโมกข์ เจ้าคณะใหญ่เมืองปัตตานี

ลำดับเจ้าอาวาสวัดมิ่งฆาราม จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

1. พ่อท่านพุทธทอง (พ่อท่านบัวตอก อีกชื่อหนึ่งว่า พ่อท่านอิน)
2. พ่อท่านจันทร จันทโชโต อายุ 90 ปี ก่อ พ.ศ. 2450
3. ท่านพระครูพิพัฒน์สมณะกิจ (พ่อท่านบุญ ปุณฺณลาโภ) พ.ศ. 2420 ถึง พ.ศ. 2460 ดำรงเจ้าคณะเมืองมณฑลปัตตานี , เมืองยะลา, เมืองรามันท์ พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2460 และเป็นเจ้าอาวาสวัดตานีนรสโมสร ด้วย
4. ท่านหนู พ.ศ. 2460 ถึง พ.ศ. 2470
5. ท่านพระครูบี อินุทสาโร พ.ศ. 2470 ถึง พ.ศ. 2490
6. ท่านพระครูพิบูลธรรมยุต พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2531 เป็นเจ้าคณะตำบลคอกกระบือ เป็นพระอุปัชฌาย์ (ชื่อเดิม พลับสุทธานโร น.ธ. โท ป.ธ. 3 ม.4)
7. พระมหาอิม อินทวิโร น.ธ.เอก, ป.ธ. 6 เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

การสร้างวัดสมัยก่อน นอกจากเป็นจุดศูนย์กลางประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังมีการเรียนการสอน ผู้ที่ฉลาด ไหวพริบ ปฏิภาณ ต้องเข้ามาเรียนภายในวัด คนที่เรียนหนังสือที่วัด คือ คนฉลาด ได้รับการยอมรับจากชุมชน